

Bij het omslag

Zeker docenten Duits zal de illustratie op het omslag van dit nummer hoogst vertrouwd voorkomen. Immers, Wilhelm Busch is een schitterende auteur-tekenaar om leerlingen bij te brengen dat je met dolkomische beelden een wijsgerig beeld van de wereld kunt geven. Zijn *Max und Moritz* uit 1865 heeft hem wereldberoemd gemaakt, maar terwijl in dat beeldgedicht nog aan een soort jeugdliteratuur gedacht kan worden, waarin sprake is van een paar ondeugende kwajongens die de kachel aanmaken met alles en iedereen, laat Busch zich in zijn latere werk kennen als een echte adept van de filosoof Schopenhauer en diens reële, sombere kijk op de werkelijkheid. Ehrlich heeft hem in 1962 ook als zodanig getekend, in zijn *Wilhelm Busch der Pessimist*. Zijn eerste schetsen verschenen in die fantastische tijdschriften als *Fliegende Blätter*, en *Münchener Bilderbogen*, open scholen voor iedere illustrator en beeldddichter, de Duitse variant op Punch, met sterk ballade-achtige Bilderbogen. Het is onder andere Busch' verdienste geweest voor de jeugdliteratuur, dat hij de stijl van de *Fliegende Blätter* met zijn combinaties van illustratie en parodie, inhoudelijk naar het niveau van het kind vertaalde. Busch trok zich na die aanloopperiode in 1864 terug in een dorp, vanwaaruit hij zijn meesterwerkjes de wereld instuurde.

Busch had scherpe kritiek op de Duitse kleinburgers (bijvoorbeeld in *Herr und Frau Knopp*, 1876) en zijn beeldverhalen *Der heilige Antonius von Padua* (1870) en *Die fromme Helene* (1872) mogen gelden als bewijs van zijn grote bezwaren tegen de schijnheiligheid van kerk en clerus.

Maar aan Busch, reeds bekend als hij is, zouden we hier dus eigenlijk geen aandacht hoeven te besteden, ware de aanleiding niet een andere. Net als Tracy van Poppel (zie haar bijdrage in dit nummer) dreef het winderige en regenachtige najaar schrijver dezes naar de archieven in het eigen instituut. Om daar heel veel interessant materiaal voor de literatuurles aan te treffen, dat er onaangeraakt al enige jaren ligt te wachten op gebruik.

Vooraf in de eerste helft van de jaren '80, toen het leraarschap nog niet zo indiskrediet was gebracht door ministeriële kortingen op de opleidingen als tegenwoordig, had de afdeling literatuurdidactiek van de Nijmeegse universiteit te maken met ieder jaar vijftientig tot veertig studenten. Die leerden, na een basiscursus, werken aan lesontwikkeling. Uit die tijd stammen veel afleveringen van de Literatuurdidactische Verkenningen (LDV), alle nog gemaakt op de ouderwetse manier: met typemachine en zonder rastering van illustraties. Vandaar dat de meeste delen er netjes uitzien, maar naar huidige begrippen een tikje armoedig. Opvallend is nu dat juist omstreeks 1985 veel verkenningen over Duitse literatuur gaan. De aanwezigheid van dr. Martin Thijssen op de Nijmeegse universiteit zal daaraan niet vreemd zijn geweest. Maar Thijssen werd tot een hoger ambt geroepen - hij is nu rector in Helmond - en zijn aandeel sneuvelde binnen de universiteit onder de algemene bezuinigingen.

De tekening op het omslag en de door deze Tsjip gestrooide keuze uit 'Der Bauer und der Windmüller' maakt deel uit van een van de aardigste produkten uit die tijd, namelijk *Unterricht im Bildgedicht*, "eine theoretische Einführung mit einigen Unterrichtsentwürfen" (LDV 17), gemaakt door John Ebersson en vier anderen. Dat boek vormt, samen met *Literaturgeschichte in Bildern* (LDV 14) van Paul Mans en Erika Poettgens (nu betrokken bij de Nijmeegse Duitslandstudies), en *Lesebuch/Lese-tagebuch* (LDV 13) van Loes Daemen, Yolanda Keijzer en Nico Kroon naar het ontwerp voor Nederlands van Jacques Vos, naar mijn opvatting een uitstekend reservoir van literatuurdidactische informatie en suggesties voor de leraar Duits.

Op basis van Gisbert Kranz' *Das Bildgedicht in Europa* (Paderborn 1973) geeft het vijftal auteurs een korte geschiedenis van het beeldgedicht. Met een bezinning op de vraag "inwieweit können die Künste (damit meinen wir Dichtkunst, Bildhauerkunst und Malerei, aber auch Musik) Wirkungen voneinander borgen" geven ze aan hun lesvoorstellen een theoretische basis. Ze bekijken kritisch de definities, die Kranz van het beeldgedicht gaf, ze wijzen op het verschijnsel van dubbele begaafdheid, en gaan juist daar in op de figuur Wilhelm Busch. Hij begon als dichter, mengde vervolgens gedicht en beeld en liet zich als schilder zien met "eine moderne Farb- und Formauffassung, für die er keine Vorbilder hat und mit der er seiner Zeit so weit voraus ist, daß die Leute keine Verständnis zeigen". We weten al waarom hij uiteindelijk befaamd werd.

Maar Ebersson en de zijnen vertellen ook over de mooie tekeningetjes die Kafka maakte bij *Het proces*, het poëtische vermogen van schilder Paul Klee en citeren de bekende voorbeelden van Hugo Ball ('Karawane'), Morgenstern ('Die Trichter') en Reinhard Döhl ('Apfel'). Die zijn van een andere aard dan gedichten waarin een dichter reageert op een schilderij of tekening, zoals ze bijvoorbeeld door Tom van Deel zijn verzameld in *Ik heb het rood van 't Joodse bruidje lief* (1988) en door Anton Korteweg in *Een engel zingend achter een pilaar* (1992). Nog weer anders is het verschijnsel dat illustratoren zich laten inspireren door de literatuur.

De auteurs bezinnen zich op de mogelijkheden die de verschillende combinaties en vormen van beeldgedichten hebben voor de literatuurles. Het gaat dan bijvoorbeeld om 'Das Nibelungenlied', 'Es sint guotiu nieuwe mâre' van Heinrich von Veldeke en 'Das Narren Schyff' van Sebastian Brant, maar ook om 'Die römische Brunnen' van Meyer, 'Die römische Fontane' van Rilke en 'Das Lächeln der Mona Lisa' van Tucholsky of 'Unter ein Bild' van Celan, 'Dornengekrönt' van Nelly Sachs en 'Die Ballade von der schwarzen Wolke' van Grass, alles bijeen om negentien gedichten. Die bewerkingen zijn niet allemaal goed (Grass is bijvoorbeeld nogal zwak uitgewerkt, ondanks het prachtige beeldmateriaal), maar doorgaans acceptabel tot zeer bruikbaar.

Voor de leerlingen zijn de teksten met opdrachten apart ondergebracht in het compendium van ruim 50 bladzijden die uiteraard gekopieerd mogen worden.

De redactie van Tsjip heeft het voornemen in de komende jaargang veel meer aandacht te gaan schenken aan de relatie beeld en tekst. Vandaar in dit nummer deze illustraties als voorproefje. (WdM)